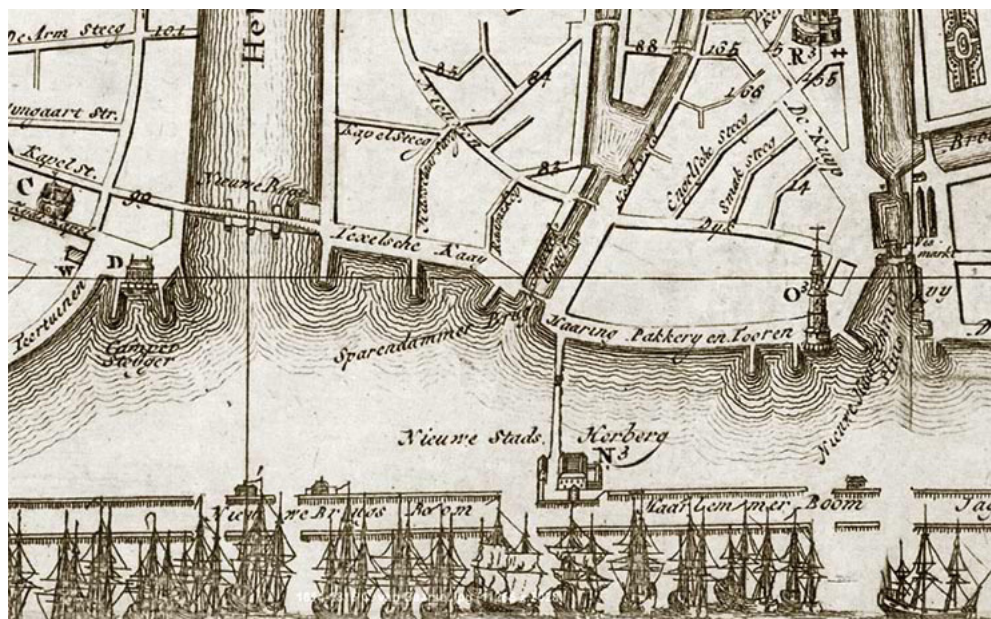

De Haringpakkerij *en de Nieuwe Stadsherberg*

In de tweede helft van de 19de eeuw veranderde Amsterdam in een rap tempo. De wat ingeslapen oude stad werd plotseling wakker, begon de vleugels uit te slaan en zich los te maken uit de 17de-eeuwse omknelling van de oude vesting. Overal werden oude structuren afgebroken, grachten gedempt en nieuwe grote gebouwen opgericht. Er waren nog niet genoeg fotografen om de veranderingen vast te leggen, de fotografie stond nog in de kinderschoenen, maar gelukkig waren er tekenaars, zoals J.M.A. Rieke, die veel van de veranderingen zorgvuldig vastlegden. Een mooie afbeelding van de Haringpakkerij uit 1870, gezien vanaf het Open Havenfront, wordt aan hem toegeschreven, maar we herkennen hierin nog niet echt zijn latere stijl. Hij was op dat moment 19 jaar oud en mogelijk gebruikte hij een tekening van Cornelis Springer als voorbeeld. Hij voegde daar wel allerlei elementen aan toe, zoals het mannetje op de schuine steiger met zijn bootje en zijn

hondje. Verder nog een heel stel schuiten, paarden en mensen die niet op de originele tekening voorkomen.

De afbeelding laat de Haringpakkerij en Martelaarsgracht zien vanaf een van de steigers van de Nieuwe Stadsherberg die in 1871 gesloopt werd. In het IJ zouden de eilanden aangelegd worden voor de bouw van het Centraal Station. De Nieuwe Stadsherberg bevond zich ongeveer op de plek waar sinds 2023 de toegang van de Fietstalling Stationsplein te vinden is. Die ligt hier onder het water van het Open Havenfront. Erboven liggen de aanlegsteigers voor de vele rondvaartboten.

- ▲ Brug van de Nieuwe Stadsherberg naar de Martelaarsgracht - Cornelis Springer 1850; voorbeeld waarnaar Rieke als beginnend tekenaar waarschijnlijk zijn versie maakte (zie omslag)
- ◀ Haringpakkerij op een kaart uit 1814-1815 door C. van Baarsel

▲ *Haringpakkerstoren in 1766 - tekening door Reinier Vinkeles*
▶ *Haringpakkerstoren in 1755 - aquarel door Jan de Beijer*

Eeuwenlang was Amsterdam een ommuurde vestingstad met poorten die 's avonds op slot gingen en pas 's ochtends weer geopend werden. De haven aan het IJ was voorzien van een palenrij met toegangspoorten die 's avonds gesloten werden met zogenaamde bomen. Het kwam geregeld voor dat reizigers een gesloten stad troffen als ze hier aankwamen. Om deze reizigers tegemoet te komen, liet het stadsbestuur in 1614 een opvanghuis voor gestrande reizigers inrichten. Deze 'Stadsherberg' stond op houten palen in het IJ-water, aan de westkant van het havenfront, ter hoogte van de huidige Droogbak. In 1662 kreeg Amsterdam er een tweede bij, die al gauw 'De Nieuwe Stadsherberg' genoemd werd, ten oosten van de nu 'Oude Stadsherberg'. Voor een betere aansluiting op de trekvaart naar de Waterlandse steden was er door de Volewijck (de

landtong van Amsterdam-Noord) een vaart gegraven naar het dorp Buiksloot. Tot dan toe was de Volewijck alleen bekend als het galgenveld aan de overkant van het IJ, maar nu werd aan de stadskant een steiger gebouwd, waarvandaan de schuiten naar de overkant vertrokken, met een herberg waar laatkomers werden opgevangen. In de loop der tijd groeide deze herberg uit tot een complex met een jachthaven, stoombootsteigers en een hulpbureau van de politie. De Oude en Nieuwe Stadsherberg in het IJ hoorden bij de populairste plekken van Amsterdam, want behalve gestrande reizigers wisten ook de gewone Amsterdammers de plek te vinden. Niet zo verwon-

derlijk natuurlijk, want de herberg had rondom een groot terras met een adembenemend uitzicht over de stad, de haven en het groene Noord.

De Nieuwe Stadsherberg bevond zich op nog geen vijftig meter van de wal ter hoogte van de Martelaarsgracht. Vanaf de herberg liep een lange houten brug naar de hoek van de Haringpakkerij. Halverwege deze brug bevond zich een ophaalbrug die 's avonds om half 10, als de poorten gesloten werden, werd opgehaald. Heel handig kwam de brug precies voor de deur van café Karpershoek uit, waar dan na sluiting van de ophaalbrug nog een laatste afzakkertje gehaald kon worden.

Getuige de vele tekeningen en inmiddels ook al foto's was het uitzicht op de stad inderdaad prachtig en het is dan ook niet verwonderlijk dat Rieke in 1870 deze plek koos voor zijn tekening van de

▲ *Nieuwe Stadsherberg in 1871; de Haringpakkerstoren was in 1829 afgebroken - litho door W.H. Eickelenberg*

◀ *Brug van de Nieuwe Stadsherberg naar de Martelaarsgracht - foto 1856*

Haringpakkerij en de ingang van de Martelaarsgracht. Links zien we de Texelschekade met de brug over de Martelaarsgracht. De toren op de achtergrond is niet de Westertoren, zoals je makkelijk zou denken, maar de Jan Roodenpoortstoren op de Torensluis over het Singel. Die toren komt inderdaad ook voor op de tekening van Cornelis Springer, hoewel die tijdens diens werkzame jaren ook al verdwenen was. De toren werd wegens bouwvalligheid en geldgebrek in 1829 gesloopt. Rechts zien we de Haringpakkerij waar in het verleden de haring aan land werd gebracht. De in zout gepakte haring dikte tijdens de reis in; daarom werden op de wal de tonnen

▲ *Hekelveld en Martelaarsgracht - aquarel door Albertus Brongeeest 1810*

► *Martelaarsgracht voor de demping in 1884, met de Oude Haarlemmersluis*

bijgevuld en de haring werd gekeurd en gekuipt. Dat gebeurde hier op de Haringpakkerij, die liep van de kop van het Singel tot aan de Martelaarsgracht, nu onderdeel van de huidige Prins Hendrikkade. De haringkeurmeesters hadden daar ook hun kantoor. Scherp toezicht en voorschriften waren nodig, want knoeierijen kwamen geregeld voor. De Haringpakkerstoren, waar door de haringpakkers en de keurmeesters werd vergaderd en die hier op de hoek van het Singel stond, is niet zichtbaar op de tekening. Overigens werd ook die in 1829 gesloopt om dezelfde reden als de Jan Roodenpoortstoren. In één jaar tijd verloor Amsterdam twee van zijn beeldbepalende torens. Op de achtergrond herkennen we natuurlijk nog wel de koepel van de Ronde Lutherse Kerk.

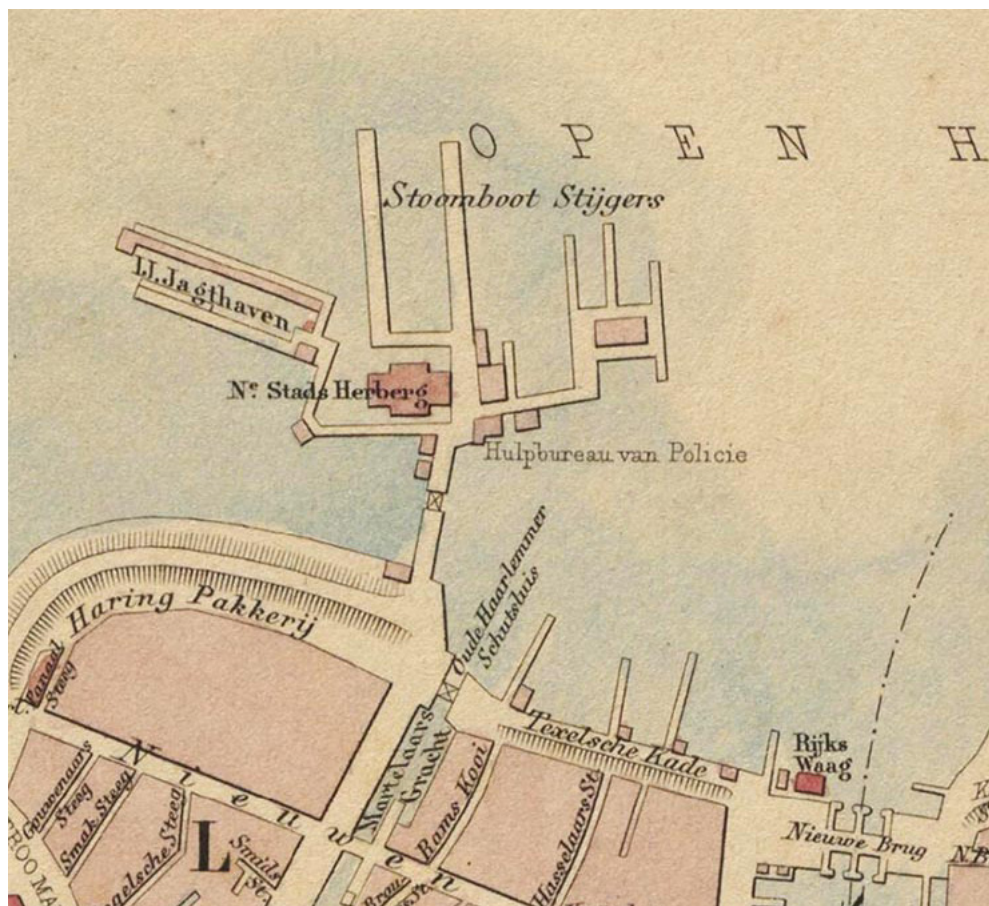

De Oude Haarlemmersluis maakte, net als de Damsluizen, onderdeel uit van de zeedijk rond de stad die moest voorkomen dat er bij vloed zeewater de grachten in zou stromen. Tegen het eind van de 16e eeuw waren zowel de Damsluizen als de Oude Haarlemmersluis behoorlijk vervallen en moesten steeds weer worden opgelapt. Er was een nieuwe Haarlemmersluis gepland in het Singel aan het eind van de Nieuwendijk. De bedoeling was om hiermee de druk op die twee sluisen te verminderen, maar de stad had bijna geen geld meer vanwege de enorme kosten die de Tweede Uitleg (1585-1593) aan de oostkant van de stad met zich meebracht. Het stadsbestuur sloot toen maar in arren moede een grote lening af op de kapitaalmarkt om tegelijkertijd de Oude Haarlemmersluis te renoveren

(1594-1596) en te beginnen met de bouw van de Nieuwe Haarlemmersluis in het Singel. Die Nieuwe Haarlemmersluis werd in 1602 met vertraging en veel te haastig gebouwd. Hij bleek ook al snel te nauw en weinig effectief als bescherming tegen het water van het IJ. Al in 1617 moest het hele sluiscomplex opnieuw worden aangelegd, breder en langer, met 3 paar vloeddeuren en 2 paar ebdeuren. De huidige sluisconstructie stamt uit 1681, aangelegd in opdracht van burgemeester Johannes Hudde. Nadat sinds 1872 de Oranjesluizen het IJ van de Zuiderzee afsloten, waren er geen getijden meer en verloor de sluis zijn oorspronkelijke functie.

- ▲ *Singel met Nieuwe Haarlemmersluis gezien in zuidelijke richting ± 1765*
- ◀ *Martelaarsgracht na de demping - het gros van deze huizen zou in 1916 gesloopt worden voor het kantoor van de Koninklijke Hollandsche Lloyd*

In 1883 keerde Rieke terug naar de Martelaarsgracht, omdat die een jaar later gedempt ging worden. Opvallend is dat ook hier waarschijnlijk weer een schilderij van Cornelis Springer als voorbeeld

- ▲ *Nog een keer de situatie waar we het hier over hebben: het Open Havenfront met Haringpakkerij, Oude Haarlemmersluis en Nieuwe Stadsherberg*
- ▶ *Martelaarsgracht voor de demping, gezien richting Hekelveld - Cornelis Springer 1850*
- ▶▶ *Achterblad: De Martelaarsgracht in 1883, een jaar voor die gedempt zou worden; het is duidelijk dat Rieke volwassener is geworden en meer afstand tot zijn voorbeeld heeft genomen*

diende. We zien de Martelaarsgracht vanaf de westelijke kant. Aan de oostkant was in die tijd nog geen kade en stonden de panden met hun achterkant direct in het water. Ze waren allemaal voorzien van een deur die aanvoer van goederen via de waterkant mogelijk maakte. We zien hier de Oude Haarlemmersluis (oorspronkelijk Spaarndammersluis) en de brug die de delen van de Nieuwendijk rechts (niet zichtbaar) en links met elkaar verbond. Op de achtergrond staat heel herkenbaar het pand met de ronde gevel op de hoek van het Hekelveld en de Nieuwezijds Voorburgwal. De Martelaarsgracht is gedempt, de sluis gesloopt en de Stadsherbergen allang verdwenen, maar café de Karpershoek schenkt nog altijd zijn afzakkertjes.

Ria Scharn-Luijben

